

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΦΛΩΡΙΝΑ

Διαστάσεις της μετάβασης
και η ευρωπαϊκή προοπτική
των χωρών της Βαλκανικής

Α' ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΦΛΩΡΙΝΑ, 10-12 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2006

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2007

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΦΛΩΡΙΝΑ

**ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ
ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ
ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ**

Α΄ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΦΛΩΡΙΝΑ, 10-12 ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 2006

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2007

© Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Τμήμα Βαλκανικών Σπουδών

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του συνόλου ή μέρους του παρόντος με οποιοδήποτε μέσο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό ή άλλο, καθώς και κάθε εκμετάλλευσή του χωρίς γραπτή άδεια του συγγραφέα και του εκδότη συμφώνως με τις διατάξεις του Νόμου 2121/1993 και των συμβάσεων του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

Τυπογραφική σχεδίαση και επιμέλεια παραγωγής:

Μηχανισμός Εκδόσεων Πανεπιστημίου Μακεδονίας

Εγνατία 156, 540 06 Θεσσαλονίκη

T 2310 891.743, F 2310 891.731

E uompress@uom.gr

W uom.gr/uompress/

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 13

Ε. Ε. – Βαλκάνια: προσδιορισμός σχέσεων και αναζήτηση επιρροών

Γ. Καριψιάδης
Η ΘΕΣΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ: ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ 17

Κ. Κεντρωτής
Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ
ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ: ΑΝΑΖΗΤΗΣΕΙΣ ΔΟΜΩΝ ΚΑΙ ΥΠΕΡΑΔΩΜΩΝ 39

Μ. Σαρηγιαννίδης – Κ. Χατζηκωνσταντίνου
Η ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΔΥΤΙΚΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ
ΣΤΟΥΣ ΑΝΤΙΠΟΛΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΤΑΞΗΣ: Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ
ΩΣ «ΜΙΜΗΣΙΣ ΠΡΑΞΕΩΣ ΣΠΟΥΔΑΙΑΣ ΚΑΙ ΤΕΛΕΙΑΣ» 61

Χ. Τσαρδανίδης
Ο ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ:
Η Ε.Ε. ΚΑΙ Η ΝΟΤΙΟ-ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ 77

Β. Γραμματίκας
ΔΥΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ: Η ΜΑΥΡΗ ΤΡΥΠΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
Ή ΤΑ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ Ε.Ε.; 103

Χ. Φραγκονικολόπουλος – Ν. Παναγιώτου
Η «ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΥΝΑΜΗ» ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ Η ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΤΗΣ
ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΩΝ 123

Θέματα βαλκανικής πολιτικής

Ν. Τζιφάκης – Α. Χουλιάρας
ΑΝΙΔΙΟΤΕΛΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΣΜΟΣ Ή ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΗ
ΕΘΝΙΚΩΝ ΣΥΜΦΕΡΟΝΤΩΝ; ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΙΑΠΩΝΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΑΝΑΔΑ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ 137

Γ. Χρηστίδης
Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΠΡΩΗΝ ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ, 1989 - 2006 175

Ε. Φακιολάς – Ν. Τζιφάκης ΟΙ ΓΕΩΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΟ ΝΟΤΙΟ ΚΑΥΚΑΣΟ ΚΑΙ Η ΡΟΥΜΑΝΙΑ: ΔΙΔΗΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	197
Α. Τούντα-Φεργάδη – Α. Ισχυρλιάδου Η ΚΑΘΕΣΤΩΤΙΚΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ, 1990-91 ΜΕΡΟΣ Α': ΤΑ ΠΡΟΜΗΝΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ, 1990 ΜΕΡΟΣ Β': ΟΙ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ, 1991	231 263
Α. Στεργίου Ο ΔΙΕΘΝΟΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΑ ΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΨΥΧΡΟΠΟΛΕΜΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ	291

Οικονομικές πλευρές της μετάβασης

Μ. Νεγρεπόντη-Δελιβάνη ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ – ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	313
Δ. Ζώμας Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ	329
Γ. Μακρής – Μ.-Ε. Βουτσά Η ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΔΙΕΘΝΩΝ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗ ΜΕΤΑΒΑΣΗ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	349
Σ. Κάτσιος ΔΙΕΥΡΥΝΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ: ΤΟ ΞΕΠΛΥΜΑ ΒΡΩΜΙΚΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΣΤΗ Ν.Α. ΕΥΡΩΠΗ	373
Θ. Μαλκίδης Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΤΡΑΠΕΖΕΣ («ΠΥΡΑΜΙΔΕΣ») ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ	393

Η ευρωπαϊκή προοπτική των Βαλκανίων: θεσμικές διαστάσεις

Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΚΕΚΤΗΜΕΝΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ	423
---	-----

Π. Γιαννόπουλος ΝΟΜΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΔΙΚΤΥΩΝ ΕΜΠΟΡΙΚΩΝ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΝΟΜΕΩΝ ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	451
Χ. Βαμβούρη ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΒΑΛΚΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΩΣ ΚΑΘΟΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ	491
Μ. Κυριακίδου – Α.-Μ. Κώνστα ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ, ΔΙΚΤΥΑ ΣΩΜΑΤΕΜΠΟΡΙΑΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ	513
Λ. Τοπάλογλου – Γ. Πετράκος ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΣΤΑ ΣΥΝΟΡΑ ΓΙΑ ΤΙΣ «ΑΡΧΙΚΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ»: ΠΡΟΒΛΗΜΑ Η ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑ ΔΙΑΣΥΝΟΡΙΑΚΗΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΗΣ;	529
Βαλκάνια: χωρική ανάπτυξη, πολιτισμικό και φυσικό περιβάλλον	
Π. Παπαδοπούλου-Συμεωνίδου ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΙΑΣ	555
Ε. Γαβρά Η ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΙΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΝΑ ΕΥΡΩΠΗ, ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ	571
Θ. Τσιγκαλάγης Η ΕΞΥΓΙΑΝΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΑΠΟΘΕΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ	593
Ε. Θωίδου – Δ. Φουτάκης ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΟΧΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΔΙΛΗΜΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΕΣ	615
Λ. Βαλάσης ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΣΕ ΡΟΥΜΑΝΙΑ ΚΑΙ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΚΕΚΤΗΜΕΝΟ	637

**Κοινωνικοπολιτικές διαστάσεις της μετάβασης
των βαλκανικών χωρών**

- Ε. Ναζίδου
ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ
ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ: ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΒΟΥΛΓΑΡΙΑΣ-ΠΓΑΜ 663
- Α. Αθανασιάδης
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΕΡΒΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ
ΣΤΙΣ ΕΘΝΙΚΕΣ ΔΙΕΝΕΞΕΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ
ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ 687

**Γλωσσολογικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις
της μετάβασης στα Βαλκάνια**

- Ε. Σεχίδου
Η ROMANI ΩΣ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ
ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΓΛΩΣΣΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ 703
- Σ. Μαυρογένη
ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΜΙΑΣ ΓΛΩΣΣΑΣ 719
- Δ. Κυριαζής
ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ
ΣΤΑ ΜΕΤΑΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΑΛΒΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΚΟΣΣΥΦΟΠΕΛΙΟΥ 739
- Ε. Κουρδής
ΤΑ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΑΟΥΣ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ
ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ/ΑΠΟΔΟΣΗΣ ΑΠΟ ΤΙΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΕΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ. ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ 753

Η ευρωπαϊκή προοπτική της Τουρκίας

- Σ. Σέρμπος
ΤΟΥΡΚΙΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ:
Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑ (1999-2006) 779
- Δ. Ακριτίδου
ΣΧΕΔΙΑ ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΟΠΤΙΚΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ 813

Ε. Παλαιοπάνου
**Η ΕΝΤΑΞΙΑΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
 ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ
 ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΑΘΕΡΟΤΗΤΑ
 ΣΤΗ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΥΡΩΠΗ** 847

Κ. Τσιτσελίκης
**Η ΑΜΟΙΒΑΙΟΤΗΤΑ ΩΣ ΟΡΟΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ
 ΤΩΝ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΝ ΕΛΛΑΔΑΣ
 ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΙΣ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥΣ** 865

Ι. Μπακιρτζής
**ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ (1925) ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ
 ΣΤΗ ΡΕΠΟΥΜΠΑΙΚΑΝΙΚΗ ΤΟΥΡΚΙΑ ΩΣ ΤΟ ΣΗΜΕΡΑ –
 Ο ΟΓΔΟΝΚΟΝΤΑΕΤΗΣ ΚΥΚΛΟΣ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
 ΚΑΙ Η ΕΜΜΟΝΗ ΣΕ ΠΑΡΩΧΗΜΕΝΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΛΤΙΚΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ** 879

**Ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας
 στα μετακομμουνιστικά Βαλκάνια**

Β. Νιτσιάκος
**ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΑΛΒΑΝΙΑ.
 Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΠΕΚΤΑΣΗΔΩΝ** 905

Β. Κράββα
**Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
 ΤΗΣ «ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ» ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
 ΣΕ ΜΙΑ ΕΥΡΩΠΗ «ΥΠΟ ΜΕΤΑΒΑΣΗ»** 921

Β. Δαλκαβούκης
**ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΠΟΜΑΚΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ
 ΤΗΣ «ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ». ΜΙΑ ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ
 ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΜΠΕΙΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΕΥΟΜΕΝΟΥ** 937

Ι. Μάνος
**ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΟΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ
 ΣΤΑ ΜΕΤΑ-ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ:
 ΜΙΑ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΟΠΤΙΚΗ** 957

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος

ΜΕΛΗ

Δημήτριος Ακριβούλης

Βλάσης Βλασιδης

Ελένη Γαβρά

Αγγελική Δεληκάρη

Νικόλαος Ζάικος

Αικατερίνη Ζουράβλεβα – Πάπου

Αναστάσιος Ιορδάνογλου

Νικόλαος Κουτσοπιάς

Δώρας Κυριαζής

Γεώργιος Μακρής

Ιωάννης Μάνος

Κωνσταντίνος Νιχωρίτης

Γεώργιος Σταυριανός

Γεώργιος Χρηστίδης

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Θεολογία Βούλγαρη

Μαρία-Ελένη Βουτσά

Αγγελική Δεληκάρη

Γεώργιος Μακρής

Ιωάννης Μάνος

Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ
ΤΗΣ «ΜΕΤΑΒΑΣΗΣ» ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ: ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΕ ΜΙΑ ΕΥΡΩΠΗ «ΥΠΟ ΜΕΤΑΒΑΣΗ»

Βασιλική Κράββα

Επιστημονική Συνεργάτης, Α.Τ.Ε.Ι. Θεσσαλονίκης
e-mail: valia01@otenet.gr

Εισαγωγή

Η θεματική του συγκεκριμένου συνεδρίου που άπτεται του ζητήματος της «μετάβασης» στα Βαλκάνια αποτέλεσε για μένα μια επιστημονική πρόκληση: την ευκαιρία να συζητήσω ορισμένα από τα ζητήματα που απασχολούν την επιστήμη μου, την κοινωνική ανθρωπολογία, και να τα εντάξω – στο μέτρο βέβαια του δυνατού – σε μια ευρύτερη προβληματική αναφορικά με την Ευρωπαϊκή διεύρυνση. Έτσι η ανάλυσή μου ταλαντεύεται ανάμεσα στα προβλήματα που ανακύπτουν σε καθημερινό επίπεδο, βασικό αντικείμενο της ανθρωπολογικής έρευνας και τη σχέση τους με ευρύτερα ζητήματα όπως η λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η μεταβατικότητα των υπό ένταξη χωρών. Πρόκειται στην ουσία για μια διερεύνηση του ζητήματος της «μετάβασης» από το «μικρο-επίπεδο» των διαπροσωπικών σχέσεων στο «μακρο-επίπεδο» των θεσμών και των νόμων. Η ανακοίνωση που ακολουθεί φιλοδοξεί να θίξει πιθανά σημεία σύζευξης των δύο διαφορετικών επιπέδων με σκοπό την κατανόηση κυρίως της αλληλεξάρτησης και της αλληλεπίδρασής τους.

Δύο είναι οι βασικοί άξονες αναφοράς: η μεταβατικότητα που βιώνουν οι Βαλκανικές χώρες – κάποιες ήδη μέλη της Ευρωπαϊκής οικογένειας όπως η Ελλάδα ή υπό ένταξη όπως η Βουλγαρία και Ρουμανία- αλλά και η μεταβατικότητα που βιώνει η ίδια η Ευρωπαϊκή ένωση κυρίως σε σχέση με την υποδοχή των μεταναστών αλλά και το γενικότερο κλίμα αποδοχής των μειονοτικών πληθυσμών όπως διαμορφώνεται μέσα από τις πρόσφατες πολιτικές εξελίξεις. Τα παραδείγματα των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και της Ρόδου αποτελούν αφορμές για περαιτέρω διερεύνηση ορισμένων «παράδοξων» –κατά την έκφραση της Hirschon- που χαρακτηρίζουν την ελληνική πραγματικότητα. Τα παραδείγματα άλλων εβραϊκών πληθυσμών που διαβιών στην περιοχή των Βαλκανίων συνθέτουν την εικόνα μιας εξίσου παράδοξης σχέσης ανάμεσα στις προϋποθέσεις ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την προάσπιση ορισμένων δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Πολιτισμός και πολιτική: δύο έννοιες ασυμβίβαστες;

Βασικό αντικείμενο της κοινωνικής ανθρωπολογίας αποτελεί η διερεύνηση του πολιτισμού ή για να ακριβολογούμε των πολιτισμών δηλαδή των πολιτισμικών ετεροτήτων. Η συγκεκριμένη επιστήμη διάκειται κριτικά απέναντι σε ολιστικές και ολοκληρωτικές ερμηνείες της έννοιας «πολιτισμός» και «πολιτισμική διαφορετικότητα» οι οποίες προωθούν κλειστές και περιχαρακωμένες αντιλήψεις περί πολιτισμού, καταργούν την έννοια της πολιτισμικής ετερότητας και ανομοιογένειας και τελικά συνιστούν μια α-πολιτική ανάγνωση του πολιτισμού ή -για να ακριβολογούμε- των πολιτισμών. Οι κοινωνικές επιστήμες εν γένει και ειδικά η κοινωνική ανθρωπολογία που μελετά τα δρώντα υποκείμενα σε συνθήκες καθημερινότητας ακριβώς με τη μελέτη της διαφορετικότητας (την οποία βέβαια δε θεωρεί *a priori* δοσμένη αλλά συχνά υπό κατασκευή και πάντα εν εξελίξει) και των ταυτοτήτων προτείνει μια πολιτική ανάγνωση της έννοιας του πολιτισμού.

Η Γκέφου-Μαδιανού ισχυρίζεται (1999) ότι αυτή η ανανεωμένη θεώρηση της έννοιας του πολιτισμού συνίσταται στα εξής: στη σχέση του πολιτισμού με τις στρατηγικές αντίστασης,¹ στα πολιτισμικά νοήματα και στους λόγους περί συναισθημάτων² και τέλος στις σχέσεις πολιτισμού και πολιτικής της γλώσσας³. Αυτές οι παράμετροι, οδήγησαν την επιστήμη «προς τα ζητήματα της εκπροσώπησης και της αναγνώρισης»⁴. Η σπουδή και η εκμάθηση της πολιτισμικής διαφορετικότητας είναι αυτές που προάγουν το σεβασμό του «άλλου». Τελικά εξάγεται το συμπέρασμα ότι ο πολιτισμός και η πολιτική δεν είναι δυο έννοιες ασυμβίβαστες αλλά η

μα εμπεριέχει την άλλη και σίγουρα βρίσκονται σε ένα διαρκή διάλογο. Έτσι το πολιτικό μας επίπεδο διαμορφώνει τον πολιτισμό μας αλλά και ο πολιτισμός μας διαγράφει και επηρεάζει το πολιτικό μας γίνεσθαι.

Σε ένα συνέδριο με θέμα τη «μετάβαση» και την ευρωπαϊκή προοπτική των χωρών της Βαλκανικής το ζήτημα του πολιτισμού αλλά και η πολιτισμική και εν τέλει πολιτική διάσταση της μετάβασης αποτελούν αφορμές για περαιτέρω προβληματισμό. Αποτελούν δε την απαραίτητη βάση οποιασδήποτε συζήτησης γύρω από τα ανθρώπινα δικαιώματα στην περιοχή. Η παρούσα ανακοίνωση θα ασχοληθεί με τα ζητήματα αυτά με αφορμή τις εβραϊκές ταυτότητες στον ευρύτερο Βαλκανικό χώρο και ειδικότερα στην Ελλάδα με παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη και τη Ρόδο. Πριν όμως μιλήσουμε για τη μετάβαση στα Βαλκάνια ας εξετάσουμε τη μεταβατικότητα αλλά και τη ρευστότητα που βιώνει αρχικά η ίδια η Ευρώπη και στη συνέχεια η Ελλάδα που αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής οικογένειας ήδη από το 1980.

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα υπό μετάβαση

Το 1974 το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων αποφάνθηκε ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα αποτελούν τμήμα των γενικών αρχών τις οποίες οφείλει να διαφυλάττει. Μεταξύ άλλων σημαντικά ανθρώπινα δικαιώματα που είχαν αναγνωριστεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ήταν η αρχή της ισότητας, η αρχή των μη διακρίσεων, η ανεξιθρησκεία και η ελευθερία των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Κατά τη διάρκεια του εορτασμού της 50^{ης} επετείου της Παγκόσμιας Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του ΟΗΕ, η Ευρωπαϊκή Ένωση, σε δήλωση της 10^{ης} Δεκεμβρίου 1998, είχε τονίσει την τοποθέτησή της υπέρ της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βιέννης της 11^{ης} και 12^{ης} Δεκεμβρίου, αφού επανέλαβε την παραπάνω δήλωση, επέμενε στο ρόλο του Ευρωπαϊκού Παρατηρητηρίου για την καταπολέμηση φαινομένων ρατσισμού, ξενοφοβίας και αντισημιτισμού. Στις 3 και 4 Ιουνίου 1999, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας αποφάσισε να προβεί στη σύνταξη ενός Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων τον οποίο και παρουσίασε το Δεκέμβριο του 2000. Κάθε χρόνο συντάσσονται εκθέσεις από ειδικούς σχετικά με την παραβίαση ή όχι των δικαιωμάτων σε κράτη-μέλη ενώ αρμόδιο όργανο είναι το Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Προβλέπεται δε και η επιβολή κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης των αρχών αυτών από κράτος μέλος.

Η κ. Nicole Fontaine, πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου δήλωσε πανηγυρικά στο Συμβούλιο της Νίκαιας 2000 τα εξής: «Υπογράφω, σημαίνει δεσμεύομαι (...) Ας γνωρίζουν τώρα όλοι οι πολίτες γυναίκες και άνδρες της Ένωσης ότι από τώρα (...) ο Χάρτης θα είναι ο νόμος της Συνέλευσης (...) Θα είναι στο εξής η αναφορά μας για όλες τις πράξεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου που θα έχουν άμεσο ή έμμεσο σύνδεσμο με τον πολίτη όλης της Ένωσης» (διεύθυνση δικτυακού τόπου: http://www.europarl.europa.eu/charter/default_el.htm). Αξίζει να σημειωθεί ότι το Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου υπέγραψαν όλα τα κράτη-μέλη.

Αν εξετάσουμε το γενικότερο κλίμα που διαμορφώνεται τα τελευταία χρόνια στην Ευρώπη κυρίως μετά το '80 και το σχεδόν ανεξέλεγκτο μεταναστευτικό ρεύμα από την πρώην Σοβιετική ένωση, τα Βαλκάνια αλλά και χώρες της Μέσης και Απω Ανατολής θα συμφωνήσουμε πως η υποδοχή και η ενσωμάτωση αυτών των μεταναστών κάθε άλλο παρά ομαλή είναι. Τουναντίον τα φαινόμενα ξενοφοβίας και ρατσισμού ξύπνησαν σε πολλές εκσυγχρονισμένες δυτικοευρωπαϊκές χώρες φαντάσματα του παρελθόντος. Φυσικά κανείς πλέον δε μιλά για «φυλετική ανωτερότητα» επιχείρημα που έχει αντικατασταθεί από τις έννοιες της «πολιτισμικής»⁵ και «οικονομικής ανωτερότητας». Όπως ισχυρίζεται ο Παπαδημητρίου (2000): «Σήμερα ο ρατσισμός στην Ευρώπη, καθώς συναρθρώνεται ιδεολογικά γύρω από τον εθνικισμό αποτελεί ένα ιδιαίτερα εκρηκτικό μείγμα, ικανό να δυναμιτίσει τα θεμέλια της Ενωμένης Ευρώπης. Ιδιαίτερα ανησυχητικό είναι το γεγονός ότι ο σύγχρονος ρατσισμός, με τη μορφή πολιτισμικού ρατσισμού, βρίσκει ιδεολογικά απροετοίμαστες κυρίως τις νέες γενιές, καθώς η αποναζιστικοποίηση των δυτικοευρωπαϊκών κοινωνιών δεν ολοκληρώθηκε ποτέ, επιτρέποντας έτσι στους νοσταλγούς του ναζισμού να συνεχίσουν ανενόχλητοι το υπονομευτικό τους έργο» (στο ίδιο: 287). Στο ίδιο βιβλίο που φέρει τον τίτλο *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός*, ο Παπαδημητρίου αποφαινεται πως οι χώρες της δυτικής Ευρώπης σήμερα αρνούνται το δικαίωμα της ελεύθερης μετακίνησης –που αποτελεί θεμελιακό ανθρώπινο δικαίωμα– στους οικονομικούς και πολιτικούς πρόσφυγες από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Καυτηριάζει δε τον κνισμό με τον οποίο οι κυβερνήσεις των δυτικοευρωπαϊκών χωρών επιμένουν στη διάκριση των μεταναστών σε πολιτικούς και οικονομικούς, «λες και ο θάνατος από την πείνα είναι λιγότερο τραγικός από το θάνατο σε κάποιο από τα άνδρα των βασανιστών» (το ίδιο: 288).

Από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του '80 οι δυνάμεις της άκροδεξι-
ας ασκούν εντονότατη κριτική στη μεταναστευτική πολιτική των κυβερνήσεων χωρών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η επιρροή που ασκούν

φαίνεται να αυξάνει ολοένα και περισσότερο αφού βρίσκει γόνιμο έδαφος κυρίως μεταξύ των ανέργων και των νέων. Οι ακροδεξιές φωνές στρέφονται κατά των μεταναστών και όλων των «ξένων» γενικά -οι Εβραϊκοί πληθυσμοί συχνά εκλαμβάνονται ως «ξένοι» πληθυσμοί. Πρέπει όμως να σημειωθεί πως αυτές οι φωνές κρίνονται καταδικαστέες από το σύνολο του πολιτικού κόσμου αλλά και τους εκπροσώπους της Εκκλησίας. Ωστόσο οι εξελίξεις στην πολιτική σκηνή της Ευρώπης προκαλούν ανησυχία σχετικά με την αυξανόμενη αποδοχή των εθνικιστικών λόγων. Έτσι στην Αυστρία το ακροδεξιό κόμμα του Χάιντερ στις βουλευτικές εκλογές του 1996 συγκέντρωσε το 28% των ψήφων κερδίζοντας 41 από τις 183 έδρες της Αυστριακής Βουλής, στη Γαλλία «το Εθνικό Μέτωπο» του Λε Πεν στις εθνικές εκλογές του 1997 απέσπασε το 15,2% των ψήφων, στην Ιταλία η «Λίγκα του Βορρά» στις ευρωεκλογές του 1989 κατέκτησε δύο θέσεις στο Ευρωκοινοβούλιο. Οι υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή η Ολλανδία, η Δανία και σε πολύ μικρότερη κλίμακα η Βρετανία, η Ιρλανδία, η Ισπανία και το Βέλγιο έχουν να δείξουν ελάχιστα παραδείγματα ακροδεξιών οργανώσεων.

Η Ελλάδα υπό μετάβαση

Την ίδια Ευρωπαϊκή ταλάντευση μεταξύ φιλελευθερισμού, εκσυγχρονισμού από τη μια μεριά και ξενοφοβίας αλλά και νοσταλγικής προσκόλλησης σε ένα «αμιγώς» εθνικό παρελθόν βιώνει και η Ελλάδα. Μόνο που εδώ τα πράγματα μπερδεύονται λιγάκι μια η σχέση Έθνους και Εκκλησίας⁶ είναι ακόμη ισχυρή και έχει ιστορικότητα. Οι δε καταδίκες της Ελλάδας που εκκρεμούν στο Ευρωπαϊκό δικαστήριο για παραβίαση κυρίως της θρησκευτικής ελευθερίας -θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα- είναι αρκετές αν και οφείλουμε να σημειώσουμε ότι η Ελλάδα σημειώνει αργή αλλά σταθερή πρόοδο όσον αφορά τη θωράκιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Το σύνταγμα της Ελλάδας απαγορεύει τον «προσυλητισμό» (άρθρο 13 αναθεωρημένο Σύνταγμα 1975) έννοια που όπως φαίνεται ισχύει μόνο στα όρια της ελληνικής επικράτειας. Η έννοια δε του προσυλητισμού θέτει σοβαρά σε κίνδυνο την αρχή της ανεξιθρησκείας αλλά και αυτή της θρησκευτικής ελευθερίας. Η απαγόρευση του προσυλητισμού έρχεται σε αντίθεση με την Ευρωπαϊκή σύμβαση για τα ανθρώπινα δικαιώματα που θεωρεί ότι η διδασχία των θρησκευτικών πεποιθήσεων του ατόμου καθώς και η επιλογή της αλλαγής θρησκευάτος αποτελούν αναφαίρετα ανθρώπινα δικαιώματα. Η περίπτωση Κοκκινάκη στην Κρήτη το 1986 είναι αρ-

κετά αποκαλυπτική. Ο Κοκκινάκης, μάρτυρας του Ιεχωβά, καταδικάστηκε με βάση το νόμο «περί καταδίκης του προσυλητισμού» σε δικαστήριο της Κρήτης. Η καταδίκη ήταν τρεις μήνες φυλάκιση και 400 δραχμές⁷ πρόστιμο ημερησίως. Την ανεπιτυχή έφεση του Κοκκινάκη στον Άρειο Πάγο διαδέχτηκε η καταγγελία του στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή και στη συνέχεια στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο Στρασβούργο και η καταδίκη της Ελλάδας. Την υπόθεση αυτή που είναι ενδεικτική όχι μόνο της θρησκευτικής ελευθερίας αλλά και της θρησκευτικής ανεκτικότητας που περιορίζονται από το ελληνικό σύνταγμα διαδέχτηκαν από το 1985 μέχρι το 1999 περισσότερες από 700 καταγγελίες της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για παραβίαση μερικών βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁸

Εξάλλου όπως σημειώνει και ο Stavros (1995) το ελληνικό σύνταγμα προβλέπει πώς το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων –είναι άλλωστε ενδεικτικό ότι σε κανέναν κυβερνητικό ανασχηματισμό δεν διαχωρίστηκαν οι δύο αυτοί τομείς- διατηρεί το δικαίωμα επανεξέτασης της αίτησης για ίδρυση χώρου λατρείας. Ενδεικτική είναι η συζήτηση αλλά και οι αντιδράσεις για την ίδρυση τζαμιού⁹ στην Αττική που διαρκεί τα τελευταία επτά χρόνια τουλάχιστον. Και ενώ στο μεταξύ ανεπίσημοι χώροι λατρείας Μουσουλμάνων λειτουργούν στα υγρά υπόγεια πολυκατοικιών το ελληνικό κράτος μόλις πρόσφατα -δηλαδή το 2006- αποφάνθηκε ότι τελικά θα ιδρυθεί το 2009 μουσουλμανικό τέμενος στον Ελαιώνα ενώ η Πολιτεία θα έχει την εποπτεία της λειτουργίας του. Έτσι θα ιδρυθεί μια «Διαχειριστική Επιτροπή Ισλαμικού Τεμένους» η οποία θα διοικείται από επταμελές διοικητικό συμβούλιο, διορισμένο με απόφαση του εκάστοτε υπουργού Παιδείας και Θρησκευμάτων. Δύο από τα μέλη του θα προέρχονται από τη μουσουλμανική κοινότητα της Αθήνας (*Η Καθημερινή*, 7 Οκτωβρίου 2006).

Οι Εβραίοι της Ελλάδας: Τα παραδείγματα των εβραϊκών κοινοτήτων Θεσσαλονίκης και Ρόδου

Η λειτουργία των εβραϊκών κοινοτήτων στην Ελλάδα ρυθμίστηκε νομοθετικά ήδη το 1920 (Παράγραφος της Πράξης 2456/ 1920) ενώ οι Εβραίοι σύμφωνα με το σύνταγμα δε θεωρούνται ύποπτοι προσυλητισμού μια και αποτελούν ιστορική μειονότητα και όπως αναφέρει το αναθεωρημένο Σύνταγμα του 1975 «γνωστή θρησκεία». Βέβαια διάφορα ζητήματα ανακύπτουν, ειδικά όταν η νομοθετική ρύθμιση αλλά κυρίως οι εκάστο-

τε «αναγνώσεις» και εφαρμογές των νόμων δεν ανταποκρίνονται στα δικαιώματα που οφείλει να απολαμβάνει ο σύγχρονος Έλληνας Εβραίος. Η άποψη αυτή ενισχύεται αν μάλιστα λάβουμε υπόψη ότι οι υποχρεώσεις του έναντι του ελληνικού κράτους δε διαφέρουν σε τίποτα από αυτές των Ελλήνων πολιτών που είναι Χριστιανοί ως προς το θρήσκευμα.

Ενδεικτικά θα αναφέρω ότι μέχρι πρόσφατα δεν υπήρχε ούτε ένα παράδειγμα Εβραίου δασκάλου στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η πρόσβαση των Εβραίων δασκάλων ήταν εφικτή στις δύο άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης δηλαδή την δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια. Παρόλα αυτά τα τελευταία χρόνια η κατάσταση φαίνεται να ανατρέπεται και οι μηχανισμοί ελέγχου του διδακτικού προσωπικού δείχνουν να έχουν χαλαρώσει. Έτσι οι Έλληνες-Εβραίοι μπορούν να γίνουν δάσκαλοι στα δημοτικά σχολεία αφού βέβαια περάσουν το στάδιο της «κατήχησης» αφού δηλαδή συνειδητοποιήσουν ότι με κανέναν τρόπο οι μαθητές αλλά και οι γονείς τους δεν πρέπει να μάθουν ότι δεν είναι Χριστιανοί. Και φυσικά ούτε λόγος για το ότι είναι Εβραίοι (προφορική επικοινωνία με Εβραίο δάσκαλο στην πρωτοβάθμια). Ούτε λόγος όμως και για την είσοδο των Ελλήνων Εβραίων σε στρατιωτικές σχολές όπως στη σχολή αξιωματικών ή στη σχολή Ικάρων.

Κατά τη δεκαπεντάμηνη έρευνά μου αναφορικά με τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης είχα την ευκαιρία σε πολλές συνεντεύξεις αλλά και ανεπίσημες συζητήσεις να ακούσω «τα παράπονα» των Εβραίων της πόλης για την αντιμετώπισή τους από το επίσημο κράτος αλλά και τις εντάσεις με τις οποίες έρχονταν αντιμέτωποι σε καθημερινή βάση. Μία ηλικιωμένη πληροφοριοδότη μου διηγήθηκε πώς διαγράφηκε από τη φιλανθρωπική οργάνωση στην οποία ανήκε για χρόνια επειδή όταν θέλησε να γίνει μέλος του διοικητικού συμβουλίου της ανακοινώθηκε ότι σύμφωνα με το ιδρυτικό καταστατικό της οργάνωσης μόνο Χριστιανοί Ορθόδοξοι είχαν το δικαίωμα συμμετοχής. Χαρακτηριστικά η πληροφοριοδότη ανέφερε πως διαγράφηκε γιατί δε μπορούσε να συνεχίσει να είναι μέλος μιας οργάνωσης που αποκλείει τους Εβραίους γιατί κάτι τέτοιο εναντιωνόταν στη συνείδησή της.

Συχνά όμως η «ελληνικότητα» των Θεσσαλονικιών Εβραίων «τίθεται υπό αμφισβήτηση» και σε δημόσιες υπηρεσίες. Η δασκάλα του εβραϊκού σχολείου μου ανέφερε το εξής περιστατικό: «Κάποτε αντιμετώπισα προβλήματα με το βιβλιάριο ενσήμων στο ασφαλιστικό μου ταμείο. Η υπεύθυνη είδε το επίθετό μου και με ρώτησα αν ήμουν Ελληνίδα. Της απάντησα πώς η δουλειά της περιορίζεται στο να σφραγίζει βιβλιάρια. Όταν αυτή αρνήθηκε να το κάνει πήγα κατευθείαν στο διευθυντή. Μετά από πολλή ώρα κατάφερα κάτι που θα έπρεπε να είχε γίνει χωρίς καμία

συζήτηση. Και αναρωτιέμαι τελικά πόσο «ξένη» είμαι στον τόπο μου;». Πλήθος άλλων «παραπόνων» είχε να κάνει με την απουσία οποιασδήποτε αναφοράς στην εβραϊκή παρουσία από την ιστορία που διδάσκεται στα δημόσια σχολεία. Έτσι στη Θεσσαλονίκη – που μάλιστα υπήρξε και πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης το 1997¹⁰- μόνο δύο ιδιωτικά σχολεία –το Αμερικάνικο και το Πειραματικό- διδάσκουν την ιστορία της πόλης στην ολότητά της, δηλαδή με το πλήθος των θρησκευτικών ομάδων που συμβίωναν σε αυτή τους προηγούμενους αιώνες.

Πάντως αν θέλουμε να είμαστε αντικειμενικοί υπάρχει και η άλλη πλευρά του νομίσματος. Δηλαδή οι Έλληνες-Εβραίοι στο δικαστήριο έχουν το δικαίωμα να ορκιστούν μόνο στην Παλαιά Διαθήκη και όχι στη Βίβλο (Παλαιά και Νέα Διαθήκη) που ορκίζονται οι χριστιανοί. Ακόμη η πρόσβασή τους σε δημόσια αξιώματα είναι ελεύθερη και με απαίτηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης οι παλιές ταυτότητες στις οποίες αναγράφονταν το θρήσκευμα αντικαθίστανται πλέον –κατόπιν αιτήσεως- από καινούριες στις οποίες δεν αναγράφεται το θρήσκευμα. Εξάλλου τα τελευταία χρόνια συγκροτήθηκε και η αρχή προστασίας ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων με σημαντική δράση και ουσιαστικές παρεμβάσεις. Τέλος θα είχε ενδιαφέρον ίσως να σημειωθεί ότι στον κρατικό αερομεταφορέα ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ προσφέρονται σε κάποιες μακρινές πτήσεις –κυρίως υπερατλαντικά ταξίδια- γεύματα κόσερ, δηλαδή «κατάλληλα προς βρώση» για τους Εβραίους επιβάτες.

Η Hirschon (2004) συζητά μερικές από τις ασάφειες και τις περιπλοκές που απορρέουν από την έννοια της ελληνικότητας και αναρωτιέται «Ποιος είναι τελικά Έλληνας;». Ο νόμος 1438 του αναθεωρημένου συντάγματος του 1984 με την κατάργηση της αρχής της πατρικής διαδοχής επέκτεινε τη δυνατότητα της απόδοσης της ελληνικής ιθαγένειας σε παιδιά Ελληνίδων μητέρων, τα οποία προήλθαν από μεικτούς γάμους. Παρόλα αυτά η Hirschon φέρνει παραδείγματα των «παράδοξων ζητημάτων» αναφορικά με την απόκτηση της εθνικής ελληνικής ταυτότητας ή την άρνησή της όπως στην περίπτωση των Εβραίων της Ρόδου η κοινότητα των οποίων ουσιαστικά αφανίστηκε μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο. Οι Εβραίοι απόγονοι των ιδιοκτητών στο νησί δεν μπορούν να διεκδικήσουν τις οικογενειακές τους περιουσίες, εξαιτίας της ελληνικής νομοθεσίας περί ακίνητης περιουσίας η οποία ορίζει ότι για τους μη Έλληνες δεν είναι δυνατή η ιδιοκτησία ακινήτων σε παραμεθόριες περιοχές – περιορισμός που μπορεί να παρακαμφθεί. Πάντως πρέπει να σημειωθεί πώς από το 1992 άρθηκαν οι περιορισμοί για την ιδιοκτησία ακινήτων από αλλοδαπούς για τους υπηκόους των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ζήτημα

των εβραϊκών περιουσιών στη Ρόδο εξακολουθεί ωστόσο να είναι δυσεπίλυτο και πρέπει να συνεκτιμηθεί με το γεγονός ότι λόγω των ιστορικών συγκυριών οι Εβραίοι της Ρόδου δεν έγιναν ποτέ πολίτες του ελληνικού κράτους.

Οι Εβραίοι των Βαλκανίων ή τα Βαλκάνια υπό μετάβαση

Στο λόγο που εκφώνησε στο Πανεπιστήμιο του Σεράγεβο, στις 11 Ιουλίου 2005 ο Κοσ Όλλι Ρέν, μέλος Ευρωπαϊκής Επιτροπής υπεύθυνης για τη «διεύρυνση» που είχε τον τίτλο: «Βαλκάνια, Ευρώπη και συμφιλίωση» ανέφερε μεταξύ άλλων: «[Η διεύρυνση] δεν περιλαμβάνει μόνο τη νομική απόδοση δικαιοσύνης αλλά και την ιστορική αλήθεια και το πώς αντιμετωπίζονται οι μειονότητες και τη συμφιλίωση... Θα ήταν ανεύθυνο να παρεμποδιστεί αυτή η πολύτιμη διαδικασία που θα φέρει σταθερότητα στην πιο ασταθή περιοχή της Ευρώπης» (δικτυακός τόπος: <http://europa.eu/rapid/pressReleases>).

Όσον αφορά τους εβραϊκούς πληθυσμούς στις Βαλκανικές χώρες αυτοί κατανέμονται ως εξής: 5.000 στην Ελλάδα, 10 στην Αλβανία, 3.000 στην Βουλγαρία, 5.000 στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, 2.500 στη Σερβία και το Μαυροβούνιο, 3.000 στην Κροατία, 100 στην Πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, 75 στη Σλοβενία και 14.000 στη Ρουμανία. Με άλλα λόγια οι Εβραίοι αποτελούν μια υπολογίσιμη μερίδα του Βαλκανικού πληθυσμιακού τοπίου. Το Πρώτο Διεθνές Συνέδριο των Εβραϊκών Κοινοτήτων στα Βαλκάνια που διεξήχθη μεταξύ 6-8 Απριλίου 2003 είχε ως θέμα του μεταξύ άλλων «τη διάσωση και τη διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς των εν λόγω κοινοτήτων στα πλαίσια του πλουραλισμού, της πολυπολιτισμικότητας και της προβολής της πολιτισμικής διαφορετικότητας» (Σαλέμ, 2003: 12).

Αξίζει όμως να σημειωθεί πώς οι εβραϊκές κοινότητες στα Βαλκάνια διατηρούν σχολεία, συναγωγές και γηροκομεία είτε με τη χρηματική αιδίδα της JOINT¹¹ είτε με τη στήριξη του θεσμού των Ταλμούδ Τορά.¹² Διαπιστώνουμε πώς η εκπαίδευση, η τήρηση της θρησκείας και η περίθαλψη που αποτελούν αναφαίρετα δικαιώματα των πολιτών και απαραίτητες υποχρεώσεις του Κράτους αποτελούν στην περίπτωση αυτή μέλημα κάποιων ιδιωτικών οργανώσεων του εξωτερικού. Με άλλα λόγια ενώ η πολιτισμική ανοχή αποτελεί θεωρητικά τη βασική αρχή εισόδου στην ευρωπαϊκή οικογένεια η εφαρμογή της στην πραγματικότητα είναι αποσπασματική.

Επίλογος: Η θέση της ανθρωπολογίας στη σπουδή του σύγχρονου κόσμου

Εν κατακλείδι, ο σύγχρονος κόσμος είναι ένας κόσμος κατακερματισμένος, ένας κόσμος του οποίου οι ιδέες και τα οράματα αλλά κυρίως οι προοπτικές χαρακτηρίζονται το λιγότερο ανεπαρκείς, ένας κόσμος ύπουλων πολέμων –που συχνά φέρουν τον τίτλο «πόλεμοι κατά της διεθνούς τρομοκρατίας»- με όπλα χημικά για τον έλεγχο των ολοένα και πιο δυσεύρετων πηγών ενέργειας, ένας κόσμος εφιαλτικών αντιθέσεων στον οποίο η λίστα με τους μετρημένους στα δάχτυλα πιο πλούσιους ανθρώπους αναμετρίεται με πληθυσμούς στην Αφρική που έχοντας υποστεί την άκρα εκμετάλλευση της δυτικής αποικιοκρατικής πολιτικής αιώνων περιμένουν τώρα να τραφούν από τα αποφάγια της Δύσης, ένας κόσμος ειδώλων στον οποίο η βιομηχανία του Hollywood, της Coca Cola, του Disney και της Barbie ανεβάζει και κατεβάζει συνειδήσεις και πρότυπα εν μία νυκτί.

Θα συμφωνήσω με τους Αχμέντ και Σόρ (1995) πώς το πρόβλημα των κοινωνικών επιστημών και ειδικότερα της ανθρωπολογίας δεν μπορεί να περιορίζεται στην «αναπαράσταση»¹³ του άλλου. Είναι ένα πρόβλημα βαθύτερο που αφορά τη δεοντολογία της επιστήμης και κυρίως τη συνάφειά της με τα ζητήματα που τίθενται στο σύγχρονο κόσμο. Τελικά όπως αποφαίνονται οι δύο μελετητές αυτό που πρέπει να απασχολεί είναι η 'ηθική αξία' της επιστήμης που μεταφράζεται ως ευαισθητοποίηση με στόχο την κατανόηση των ζητημάτων και των εξελίξεων που προκύπτουν σε καθημερινό, ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο.

Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η «μετάβαση» που δοκιμάζουν πρωτίστως τα Βαλκανικά κράτη μέσα σε ένα νέο, ενιαίο ευρωπαϊκό τοπίο –που όπως είδαμε και αυτό βρίσκεται υπό μετάβαση- αποτελεί έννοια που νοηματοδοτείται και μέσα από παρελθοντικές και κυρίως παροντικές πολιτισμικές συνθήκες. Άλλωστε οι διεθνείς πολιτικές και οικονομικές σχέσεις αναπόδραστα φιλτράρονται μέσα από τις πολλαπλές συγκρούσεις και επικαλύψεις εθνικών κρατών και εθνοτικών αλλά και θρησκευτικών ομαδοποιήσεων. Η ανθρωπολογία έχει την εξηγητική δύναμη να αποδομήσει και να κάνει κατανοητές τέτοιες σύγχρονες εντάσεις αλλά κυρίως να αποσαφηνίσει τα όρια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων η τήρηση των οποίων οφείλει να είναι πρωταρχικό μέλημα οποιουδήποτε ευρωπαϊκού μορφώματος.

1. Η Comaroff (1985) αλλά και οι Comaroff και Comaroff (1992) έχουν πραγματευτεί το ζήτημα της ταυτότητας των αφρικανικών πληθυσμών σε σχέση με το αποικιοκρατικό περιβάλλον όπου αυτές αναπτύχθηκαν και διατύπωσαν τη θεωρία της «αποικιοκρατίας της συνείδησης».
2. Ο «λόγος» έννοια που προκύπτει μέσα από το έργο του M. Foucault δηλαδή πρόκειται ένα ολοκληρωμένο και αυτόνομο σύστημα αναπαράστασης. Η δυϊκή λογική του Διαφωτισμού που ήθελε το σώμα και την ψυχή σε πλήρη διάσταση με το πνεύμα τείνει να εγκαταλειφθεί σε όλες ανεξαρτήτως τις κοινωνικές επιστήμες. Ενδεικτικά αναφέρω ότι στις 18, 19 και 20 Μάη 2007 διοργανώθηκε από το περιοδικό *ΙΣΤΟΡΕΙΝ* στην Αθήνα συνέδριο με θέμα: «Περί συναισθημάτων: ιστορία πολιτικές, αναπαραστάσεις». Παραθέτω από την πρόσκληση εκδήλωσης ενδιαφέροντος: «Από τη δεκαετία του 1980 το ενδιαφέρον των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών στράφηκε, μέσα από την επίδραση ιδιαίτερας της κοινωνικής ανθρωπολογίας, στην κοινωνική και πολιτισμική παραγωγή των συναισθημάτων αλλά και στις σχέσεις των τελευταίων και των πολιτικών διεργασιών... Αργότερα, μέσα από την κριτική στον απλοϊκό, λογοκεντρικό κονστρουκτιβισμό και την ανάπτυξη της θεωρίας της εν-σωμάτωσης, αμφισβητήθηκαν ριζικά οι δύσμοι σώματος, λογική-συναίσθημα».
3. Αναφορικά με τις πολιτικές τις γλώσσας βλέπε το άρθρο της Oonagh O' Brien (1994) "Ethnic Identity, Gender and Life Cycle in North Catalonia". Το συγκεκριμένο άρθρο πραγματεύεται πως η χρήση της Καταλανικής γλώσσας από τις γυναίκες όλες των ηλικιών είχε σαν αποτέλεσμα οι Καταλανοί πρόσφυγες σε μια περιοχή της Γαλλίας να συντηρήσουν την ταυτότητά τους αλλά και την ιδιαίτερη καταγωγή τους.
4. Η Δ. Γκέφου-Μαδιανού (1999: 195-6) σημειώνει: «Ομάδες πληθυσμού που συνειδητοποιούν την υποδεέστερη κοινωνική τους θέση στη δημόσια ζωή λόγω του φύλου, της φυλής, της καταγωγής ή των σεξουαλικών τους προτιμήσεων αναζητούν την αναγνώριση της νέας τους ταυτότητας... Η πολιτική των ταυτοτήτων προβάλλει την αντίληψη ότι οι πολιτισμικές κατηγορίες, φυλετικές, εθνικές, θρησκευτικές ή έμφυλες μπορούν να αποτελέσουν ταυτόχρονα και πηγή καταπίεσης, αλλά και μέσο για να πολεμήσουμε την καταπίεση αυτή. Έτσι ορισμένοι ερευνητές άρχισαν να εστιάζουν την προσοχή τους στις μορφές αντίστασης που εκδηλώνουν οι εντόπιοι πληθυσμοί καθώς προκαλούν, αμφισβητούν ή διαπραγματεύονται τους κυρίαρχους πολιτισμικούς λόγους».
5. Ο Giddens (2001) στην τελευταία αναθεωρημένη έκδοση του βιβλίου του *Η Κοινωνιολογία* κάνει λόγο για παλιό και νέο ρατσισμό (*Old and New Racism*). Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο ο νέος ρατσισμός δε στηρίζεται στη φυλετική διάκριση αλλά σε επιχειρήματα του τύπου «ο δικός μας πολιτισμός ήταν και είναι ανώτερος από το δικό σας». Είναι δε ο ρατσισμός αυτού του τύπου εξίσου αν όχι περισσότερο επικίνδυνος γιατί δύναται να διεισδύσει στο κρατικό σύστημα μέσω φορέων του όπως η αστυνομία, τα νοσοκομεία, τα σχολεία.
6. Για τη σχέση Έθνους, Κράτους και Εκκλησίας στην περίπτωση της Ελλάδας βλέπε το άρθρο του Nicos Alivizatos (1999) "A New Role for the Greek Church" καθώς και αυτό της Vasiliki Kravva (2003) "The Construction of Otherness in Modern

Greece: The state, the church and the study of a religious minority". Για μια ανάλογη συζήτηση στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης βλέπε Charles Stewart (1998) "Who Owns the Rotonda? Church vs. State in Greece". Μία γελοιογραφία του Διογένη Καμένου που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* παριστάνει τον κοινοτάρχη, τον ενωματάρχη, τον δημοδιδάσκαλο, τον ιερέα, τον ιατρό και τον ειρηνοδίκη με τις διακριτές τους ενδυμασίες καθισμένους σε καθίσματα με ανακατεμένους τους τίτλους τους – οι οποίοι αναγράφονταν σε καρτελάκι μπροστά από το κάθισμα. Ο ιερέας ρωτά τον δίπλανό του που είναι ο κοινοτάρχης: «Μήπως κάθισα στη θέση σας;» και εκείνος απαντά: «Και τότε καθίσαμε στο εφ' ω ετάχθημεν από συστάσεως του ελληνικού κράτους;».

7. Στην προ-νομισματικής ενοποίησης περίοδο όταν ακόμη τα κράτη-μέλη της Ευρώπης χρησιμοποιούσαν το δικό τους εθνικό νόμισμα.
8. Παρακολουθώντας τη σχετική βιβλιογραφία από το 1985 μέχρι το τέλος του '90 δηλαδή σε διάστημα περίπου δέκα πέντε χρόνων διαπιστώνεται πως ένας αριθμός 700 περιπτώσεων καταδίκης της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο για καταπάτηση ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει σημειωθεί. Στον ευαίσθητο αυτό τομέα παρατηρείται πρόοδος αλλά χαρακτηρίζεται ως «αργόσυρτη» από τους συγγραφείς των σχετικών με το θέμα άρθρων. Ενδεικτικά βλέπε A. Pollis (1992) "Greek National Identity: Religious Minorities, Rights, and European Norms", S. Stavros (1995) "The Legal Status of Minorities in Greece Today: The Adequacy of their Protection in the light of Current Human Rights Perceptions", S. Stavros (1999) "Human Rights in Greece: Twelve Years of Supervision from Strasbourg".
9. Παρακολούθησα με ενδιαφέρον τις δημοσιεύσεις και τις ποικίλες αντιδράσεις σχετικά με την ίδρυση μουσουλμανικού τεμένους στην Αττική. Αντιδράσεις που ξεκίνησαν ήδη από το 1999 και είναι ενδεικτικό ότι παρά τους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004 που διεξήχθησαν στην Ελλάδα και εν τω μέσω πολιτισμικών πανηγυρισμών το αίτημα αυτό δεν έχει ακόμη ικανοποιηθεί. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι για να λειτουργήσει στην Ελλάδα χώρος λατρείας πρέπει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να δώσει την άδειά του! Βέβαια για την κατάσταση που έχει δημιουργηθεί υπάρχουν και φωνές αντίδρασης όπως το άρθρο στην εφημερίδα *Ελευθεροτυπία* στις 28 Δεκέμβρη 2000: «3.000 Μουσουλμάνοι της Αθήνας προσευχήθηκαν έξω από το Σεράφειο κολυμβητήριο. Έκαναν τζαμί την πλατεία. Για τους περαστικούς της οδού Πειραιώς ήταν ένα πρωτότυπο θέαμα. Γι' αυτούς που προσεύχονταν στο χώμα, μία ταλαιπωρία. Κι ένα βασανιστικό ερώτημα: «Εμείς δεν έχουμε το δικαίωμα να προσευχηθούμε στο δικό μας χώρο;». Το θέμα ίδρυσης τζαμιού στην Αττική διευθετήθηκε πρόσφατα (2006).
10. Για τις πολιτικές της χρήσης της έννοιας της «πολυπολιτισμικότητας» σε σχέση με το θεσμό της Ευρωπαϊκής Πρωτεύουσας της Ευρώπης βλέπε το άρθρο του Georgios Agelopoulos (2000) "Political practices and Multiculturalism: the case of Salonica". Στο άρθρο συζητείται το παράδειγμα της Θεσσαλονίκης.
11. American Joint Distribution Committee δηλαδή Επιτροπή Αμερικανικής Ένωσης Διανομής.
12. Ο θεσμός αυτός λειτουργούσε ήδη από το 19^ο αιώνα στη Θεσσαλονίκη, όπου υπήρχε μια πολυπληθής εβραϊκή κοινότητα. Πρόκειται για ιεροδιδασκαλεία δη-

λαδή μέρη όπου διδασκόταν η Τορά (δηλαδή ο ιερός νόμος) και μπορούσαν ταυτόχρονα οι φτωχοί μαθητές να μάθουν κάποια τέχνη. Λειτουργούσαν δηλαδή με φιλανθρωπικούς σκοπούς.

13. Το πρόβλημα της “αναπαράστασης του άλλου” σχετίζεται με την κριτική που δέχτηκαν κυρίως τη δεκαετία του '80 οι συμβατικές εθνογραφίες. Έτσι η μεταμοντέρνα κριτική προτείνει την πολυφωνία και τον πλουραλισμό ως αντίδοτα. Ενδεικτικά αναφέρω τα έργα των James Clifford και George Marcus (1986) καθώς και James Clifford (1988). Ο μεταμοντερνισμός υπήρξε ιδιαίτερα δημοφιλής στην Αμερική ενώ Ευρωπαίοι διανοητές στάθηκαν «μουδιασμένοι» απέναντι σε αυτή την αποδόμηση της εθνογραφίας. Ο Γάλλος Μαρξιστής ανθρωπολόγος Μωρίς Γκοντελέ (Κόνιτσα 2006) σε ανακοίνωση που έκανε σε θερινό σχολείο δήλωσε πώς «ο μεταμοντερνισμός κατέστρεψε την ανθρωπολογία».

Βιβλιογραφία

- Agelopoulos G., 2000. "Political Practices and Multiculturalism: The case of Salonica" στο J. Cowan (επιμ) *Macedonia: the Politics of Identity and Difference*, Λονδίνο: PlutoPress.
- Ahmed A. S. -Shore C. N., 1995. "Is Anthropology Relevant to the Contemporary World?" στο Ahmed A. S. and Chris S. N. (επιμέλεια). (1995). *The Future of Anthropology: It's Relevance to the Contemporary World*", Λονδίνο: Athlone.
- Alivizatos N.C., 1999, "A New Role for the Greek Church?", *Journal of Modern Greek Studies* (17):23-40.
- Carabott P., 1993. "Politics, Orthodoxy and the Language Question in Greece: The Gospel Riots of November 1901", *Journal of Mediterranean Studies* (3): 117-138
- Clifford J. and Marcus G.E., (επιμέλεια). 1986. *Writing Culture: the Poetics and Politics of Ethnography*. Μπέρκλεϊ: University of California Press.
- Clifford J., 1988. "On ethnographic authority" in *The predicament of Culture*, Χάρβαρντ: Harvard University Press.
- Clogg R., 2004. *Η Ελληνική Διασπορά στον 20ό αιώνα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Foucault M., 1977. *Discipline and Punish: the Birth of the Prison*, Λονδίνο, Penguin books.
- Comaroff J., 1985. *Body of Power, Spirit of Resistance: the Culture and History of a South African People*, Σικάγο και Λονδίνο: The University of Chicago Press.
- Comaroff John and Comaroff Jean, 1992. *Ethnography and the Historical Imagination*, Μπάουλντερ, Σαν Φρανσίσκο και Οξφόρδη: Westview Press.
- Γκέφου-Μαδιανού Δ., 1999. *Πολιτισμός και Εθνογραφία: Από τον Εθνογραφικό Ρεαλισμό στην Πολιτισμική Κριτική*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Giddens A., 2001. *Sociology* (fourth edition), Λονδίνο: Polity Press
- Goddard V, Liobera J and Shore C (επιμ.), 1994. *The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in Conflict*, Οξφόρδη: Berg.
- Herzfeld M., 1982. *Ours Once More: Folklore, Ideology, and the Making of Modern Greece*. Όστιν: University of Texas Press.
- 1987. *Anthropology through the looking-glass: Critical Ethnography in the Margins of Europe*. Καίμπριτζ: Cambridge University Press.
- Hirschon R., 2004. «Η Ταυτότητα και το Ελληνικό κράτος: μερικά εννοιολογικά ζητήματα και παράδοξα» στο R. Clogg (επιμ) *Η Ελληνική Διασπορά στον 20ό αιώνα*.
- Just R., 1989. "Triumph of the Ethnos" in Tonkin E, McDonald M, Chapman M, (επιμ.) (1989). *History and Ethnicity*. Λονδίνο: Routledge.
- Karakasidou A., 1993, "Politicizing Culture: Negating Ethnic Identity in Greek Macedonia", *Journal of Modern Greek Studies* (11): 1-28
- Kitromilides P., 1989. "Imagined Communities" and the Origins of the National

- Question in the Balkans”, *Europ...*
- Kravva V., 2001. “Food and Rem... an Jews”,
Proceedings of the Oxford Sym... 0, Αγγλία:
Prospect Books.
- 2003. “The construction of ... the state, the
church and the study of a religious minority” in P. Caplan (επιμ.) *The Ethics of
Anthropology: debates and dilemmas*, Λονδίνο: Routledge.
- Marcus G. and Fischer M (επιμ.), 1986. *Anthropology as a Cultural Critique:
An Experimental Moment in the Human Sciences*. Σικάγο και Λονδίνο: The
University of Chicago Press.
- Mazower M., 2000. *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα: Πατάκης.
- Μόλχο Ρ., 1994. “Η Εβραϊκή Παρουσία στη Θεσσαλονίκη», *Ο Παρατηρητής* (25-
26): 13-51.
- Ο’ Brien O., 1994. «Ethnic Identity, Gender and Life cycle in North Catalonia»
in Goddard, Llobara and Shore, *The Anthropology of Europe: Identities and
Boundaries in Conflict* (επιμ.), Οξφόρδη: Berg.
- Παπαδημητρίου Ζ. Δ., 2000. *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός: Εισαγωγή στο Φυλετικό
Μίσος*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Pierron B., 2004. *Εβραίοι και Χριστιανοί στη Νεότερη Ελλάδα. Ιστορία των διακοι-
νοτικών σχέσεων από το 1821 ως το 1945*, Αθήνα: Πόλις.
- Pollis A., 1992. Greek National Identity: Religious Minorities, Rights, and
European Norms”, *Journal of Modern Greek Studies* (10): 171-193.
- Salem S., “Thessaloniki: Center of the Sephardic Communities of the Balkans”,
Jewish Culture in the Balkans, 1st International Conference 6-8 April 2003,
Jewish Community of Thessaloniki.
- Sangren P.S., 1988. “Rhetoric and the Authority of Ethnography”, *Current
Anthropology* (29): 405-435.
- Stavros S., 1995. “The Legal Status of Minorities in Greece Today: the Adequacy
of their Protection in the Light of Current Human Rights Perceptions”, *Journal
of Modern Greek Studies* (13) 1-32.
- 1999. “Human Rights in Greece: Twelve Years of Supervision from
Strasbourg”, *Journal of Modern Greek Studies* (17): 3-21.
- Stewart C., 1994. “Syncretism as a dimension of nationalist discourse in modern
Greece” στο *Syncretism-Anti Syncretism: the politics of religious synthesis*,
Charles Stewart και Rosalind Shaw (επιμ.), Λονδίνο: Routledge.
- 1998. “Who owns the Rotonda? Church Vs. State in Greece”, *Anthropology
Today* (14): 3-9.
- Stoller P., 1989. *The Taste of Ethnographic things: the Senses in Anthropology*,
Φιλαδέλφια: University of Pennsylvania Press.
- Varouxakis G., 1997. A Certain Idea of Greece: Perceptions of the Past and
European Integration, *Review of Modern Greek Studies Vol. 2*(1): 32-42.
- Webber J. (επιμ.), 1994. *Jewish Identities in the New Europe*, Λονδίνο: Littman
Library of Jewish Civilization.

- Question in the Balkans”, *European History Quarterly* (19): 149-194.
- Kravva V., 2001. “Food and Remembering: the case of Thessalonikan Jews”, Proceedings of the Oxford Symposium on Food and Cookery 2000, Αγγλία: Prospect Books.
- 2003. “The construction of otherness in modern Greece: the state, the church and the study of a religious minority” in P. Caplan (επιμ.) *The Ethics of Anthropology: debates and dilemmas*, Λονδίνο: Routledge.
- Marcus G. and Fischer M (επιμ.), 1986. *Anthropology as a Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*. Σικάγο και Λονδίνο: The University of Chicago Press.
- Mazower M., 2000. *Τα Βαλκάνια*, Αθήνα: Πατάκης.
- Μόλχο Ρ., 1994. “Η Εβραϊκή Παρουσία στη Θεσσαλονίκη», *Ο Παρατηρητής* (25-26): 13-51.
- O’ Brien O., 1994. «Ethnic Identity, Gender and Life cycle in North Catalonia» in Goddard, Llobara and Shore, *The Anthropology of Europe: Identities and Boundaries in Conflict* (επιμ.), Οξφόρδη: Berg.
- Παπαδημητρίου Ζ. Δ., 2000. *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός: Εισαγωγή στο Φυλετικό Μίσος*, Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Pierron B., 2004. *Εβραίοι και Χριστιανοί στη Νεότερη Ελλάδα. Ιστορία των διακοινοτικών σχέσεων από το 1821 ως το 1945*, Αθήνα: Πόλις.
- Pollis A., 1992. Greek National Identity: Religious Minorities, Rights, and European Norms”, *Journal of Modern Greek Studies* (10): 171-193.
- Salem S., “Thessaloniki: Center of the Sephardic Communities of the Balkans”, *Jewish Culture in the Balkans*, 1st International Conference 6-8 April 2003, Jewish Community of Thessaloniki.
- Sangren P.S., 1988. “Rhetoric and the Authority of Ethnography”, *Current Anthropology* (29): 405-435.
- Stavros S., 1995. “The Legal Status of Minorities in Greece Today: the Adequacy of their Protection in the Light of Current Human Rights Perceptions”, *Journal of Modern Greek Studies* (13) 1-32.
- 1999. “Human Rights in Greece: Twelve Years of Supervision from Strasbourg”, *Journal of Modern Greek Studies* (17): 3-21.
- Stewart C., 1994. “Syncretism as a dimension of nationalist discourse in modern Greece” στο *Syncretism-Anti Syncretism: the politics of religious synthesis*, Charles Stewart και Rosalind Shaw (επιμ.), Λονδίνο: Routledge.
- 1998. “Who owns the Rotonda? Church Vs. State in Greece”, *Anthropology Today* (14): 3-9.
- Stoller P., 1989. *The Taste of Ethnographic things: the Senses in Anthropology*, Φιλαδέλφια: University of Pennsylvania Press.
- Varouxakis G., 1997. A Certain Idea of Greece: Perceptions of the Past and European Integration, *Review of Modern Greek Studies Vol. 2(1)*: 32-42.
- Webber J. (επιμ.), 1994. *Jewish Identities in the New Europe*, Λονδίνο: Littman Library of Jewish Civilization.